

С.Б. БУЙСЬКИХ

**ТРИ ПРИГОРЩІ ЗЕМЛІ НА МОГИЛУ АРХЕОЛОГА
(пам'яті В.В. Рубана)**

*«У всякого своя доля
І свій шлях широкий –
Той мурує, той руйнує...»*

Т.Г. Шевченко «Сон»

Два різновиди людської долі з давнього Шевченкового спостереження (чи може – застереження?) чудернацьким чином переплелися в долі відомого українського археолога Володимира Рубана (фото 1), бо за своє, на жаль, не дуже довге життя він багато і мурував, і руйнував одночасно. Мурував – дотепні наукові гіпотези, цікаві незаїжджені ідеї (приголомшуючи колег новизною), напрочуд стрункі побудови, що ґрунтувались на ретельно перевірених фактах, глибокому знанні джерел і літератури, чіткому датуванні, бездоганній системі аналогій, а водночас – майже свідомо руйнував свою наукову кар'єру, абсолютно не піклуючись про своє «становище у суспільстві», наче навмисно гальмував просування по службових сходах і, врешті-решт, так недбало (або необережно) обійшовся зі своєю долею, що вона цього не простила і надовго (щоб не сказати – назавжди) взагалі відвернула його від науки. Останнє, правда, – не без відверто заздрісно-мстивої «допомоги» тих, від кого безпосередньо залежало його становлення та ріст як вченого ...

Так само, як свою професійну археологічну долю, він (і не раз, і не два!) одночасно мурував і руйнував своє особисте та родинне життя ... Від Бога він був наділений багатьма обдаруваннями – вільно володів десятима (!) іноземними мовами (включаючи давньогрецьку и латину), добре грав на багатьох музичних інструментах, гарно малював і креслявив, був людиною талановитою, непересічною (а через те, звісно, не зовсім простою і зрозумілою для навколишньої сірої, а то й підлої посередньості). Походячи з давнього козацького роду Рубанців-Рубанів, був він особистістю волелюбною, гордовитою, гоноровою та амбіційною, часто швидкою на висновки, іноді незлагідною та бурхливою в деяких своїх висловах та вчинках.

На превеликий жаль, пишу в минулому часі «був», бо нещодавно (9.11.2010 р.) він раптово залишив земний світ – недозрозумілим, недооціненим, навіть і на половину не використавши свій потужний інтелектуальний потенціал, та не зайнявши те чільне місце у нашій науці, на яке він дійсно заслуговував. І це дуже й дуже прикро ... Але через ці обставини ми навряд чи маємо право на його забуття. У таких непоправно зламаних долях завжди є не тільки своя, але зізнаємося чесно, – й наша провина і драма, що відображено у відомій

народній приповідці: «Що маємо – те не бережемо ...». «Лише після його смерті стало зрозумілим яку втрату всі ми понесли», – написав мені (лист від 15.12.2010) після Рубанових сороковин наш спільний друг Валерій Урсалов. Так воно й є...

І як би мені жагуче не боліло як людині і другові від відчуття незворотної незамінності для мене того, хто пішов, я все ж усе більше відчуваю й бачу і як давній колега та соратник В.В.Рубана (фото 2), і просто як фахівець з 40-річним уже досвідом ту глибоку порожнечу, що утворилася після його смерті в нашому антикознавстві. Саме тому я хочу порушити традиції складання некрологів і почати цю поминальну статтю не з біографічних відомостей, а зі спроби бодай хоч приблизно (в найголовніших рисах) осягнути значення того, що Володимир Рубан полишив нам у спадок, тобто якими ідеями, досягненнями, відкриттями був позначений його непростий (можна сказати - драматичний), але яскравий творчий шлях у науці.

Почну з його невтомної польової діяльності, бо польовиком (а особливо – розвідником) він був, що називається від Бога. Прекрасно відчував особливості кожної пам'ятки, добре «бачив» землю і навіть – крізь землю. В цьому плані, перш за все, треба відзначити здійснення ним на чолі загону МКМ у 1973-1978 рр. ретельного та поглибленого обстеження правобережжя Бузького лиману, що охопило не тільки вузьку прибережну смугу, але й значні ділянки степового простору [Крыжицкий и др., 1980, с. 3-4, прим. 4].

В результаті його самовідданої і копіткої праці було відкрито масу нових археологічних пам'яток різного часу (зокрема багато поселень ольвійської хори), визначено їхню хронологію, встановлено етнокультурну належність та внутрішню структуру. Особливо слід відмітити багаторічні рекогносцировочні роботи В.В. Рубана з пошуку та ідентифікації античних пам'яток різних типів у районі Волоської коси, уроч. Чортуватого, уроч. Дідова Хата, селищ Парутино, Кателіно, Козирка Очаківського р-ну та Старої і Нової Богданівок, Малої і Великої Корених, Варварівки Миколаївського р-ну [Крыжицкий, Буйских, Отрешко 1990. с. 26-32, 55-63] та розкопки поселень архаїчного та класико-елліністичного часу – Чортувате-2, 7 (рис. 3); Козирка-2; Дідова Хата-1 [Крыжицкий и др. 1989, с. 8; Treister, Vinogradov, 1993, P. 537].

В ході цих робіт В.В. Рубан вперше у вітчизняній польовій античній археології застосував метод детального дослідження мікрорельєфу. Це дозволило досліднику виявити принципово нові, раніше невідомі типи античних пам'яток не тільки у Нижньому Побужжі, а й усьому Північно-Західному Причорномор'ї, а саме, сільські агломерації, колективні та індивідуальні садиби, пастуші стоянки, риболовецькі стани, сезонні пункти металообробки та ін. [Рубан 1985, с. 36-39]. З іншого боку цей метод дозволяв ще до розкопок визначати загальну площу пам'ятки та її внутрішню структуру аж до розташування приміщень в окремих будівлях. Це прекрасно підтвердили

розкопки В.В. Рубана в уроч. Дідова Хата у 1976-1978 рр. Саме йому [Рубан, 1976] належить честь першого відкриття тут (а згодом і в інших мікрорегіонах Нижнього Побужжя) античних ольвійських сільських садиб [Марченко, 1984, с. 44; Отрешко, 1986, с. 322; Кружickij, Vujskih, 1990, P. 277, fig. 4; Buyskich, 2006, P. 124-125], до того відомих у Північному Причорномор'ї лише на сільських округах Херсонесу та Боспору.

Вивчення археологічно вцілілих форм давнього розселення В.В. Рубан вважав неодмінним атрибутом повного відтворення конкретної історичної картини [Рубан 2009, с. 147]. Через це він багато часу зі своїх польових та кабінетних штудій присвятив отриманню та введенню до наукового обігу все нових і нових джерел, що характеризували специфіку античного аграрного розселення на території Нижнього Побужжя в I тисячолітті до н.е. Саме ним на обширному історико-археологічному матеріалі була розроблена типологія та класифікація античних населених пунктів і досліджені системи аграрного розселення на хорі Ольвії догетського часу, а також детально розроблені й обґрунтовані археологічна хронологія та періодизація основних етапів історії античних сільських поселень Нижнього Побужжя VI-I ст. до н.е. і особливо ранніх пам'яток епохи колонізації на ґрунті розробленої ним класифікації хіоських амфор (1982).

Не можна не сказати і про розробку та впровадження ним в науку метода стратиграфічного виключення (1990). Він полягає в співставленні кераміки діахронних пам'яток, що дозволяє весь масив визначеної категорії археологічного матеріалу розділити на більш компактні хронологічні групи, що відповідають окремим етапам еволюції керамічної тари. Використовуючи цей метод, В.В. Рубан розробив детальні хронологічні та класифікаційні шкали для двох типів амфор VII-V ст. до н.е. – червоноглиняних з конічними ніжками (1990) та мілетських (1991), які до цього вважались «не підйомними» для дрібного датування. Від того часу жодна розвідка з хронології пам'яток та класифікації кераміки архаїчної доби Північного Причорномор'я у нашій науці не обходиться без цих трьох, присвячених грецьким амфорам, методично бездоганних праць В.В. Рубана.

Не кожен археолог відчуває радість або принаймні охоту корпіти не над унікальними знахідками, а над простим керамічним матеріалом, тим паче – масовим. В.В. Рубан же матеріал любив, цінував і завжди намагався одержати з нього максимум інформації. Чимало статей він присвятив питанням хронології окремих вузлових пам'яток ольвійської хори, зокрема – Ягорлицького поселення (1980, 1983), Козирки-2 (1979), Чортуватого (1981), Дідової Хати (1978), що базувались на доскональному опрацюванні керамічного матеріалу з їх розкопок. Він міг примусити говорити, здавалося б, рядовий матеріал з невеликого розкопу чи шурфу на хорі, та так, що мова йшла на рівні вирішення проблем її історичного розвитку. І це не

перебільшення, це просто об'єктивна оцінка рівня його мислення як дослідника.

Ще треба неодмінно сказати: багато того, що пов'язане з ім'ям В.В. Рубана і що увійшло, завдячуючи йому в науку, здебільшого мало якісну позначку «вперше» і було суттєвим внеском в розробку наукових уявлень про час, причини, рушійні сили, характер і наслідки грецької колонізації Північного Причорномор'я,¹ становлення і історичний розвиток Ольвійського поліса та його хори, основні риси їхньої матеріальної та духовної культури. Окрім того, що вже було сказано – це, зокрема: 1) розробка докладної схеми періодизації іонійського колонізаційного руху в межах усього Понтійського басейну архаїчного періоду; 2) монографічне дослідження динаміки територіального розвитку Ольвійської держави впродовж догетського часу (VI-I ст. до н.е.), в якому на основі детальної розробки хронології керамічних комплексів та нумізматичних джерел з хори В.В. Рубан виділив дев'ять окремих періодів, в результаті чого були внесені відчутні уточнення та корективи в періодизацію історії Ольвійського полісу загалом; 3) обґрунтування нового методу вивчення міграційних процесів і демонстрація їхньої ролі в історії Ольвійського полісу та його метрополії – Мілету; 4) доведення на конкретних прикладах значення системного підходу у вивченні археологічних структур, що становили собою залишки держав полісного типу, зокрема, здійснення вперше в історіографії порівняльного дослідження процесу протікання колонізації і виникнення грецьких полісів у Нижньому Побужжі (Ольвія) та Північній Добруджі (Істрія); 5) встановлення основних етапів і характеру історії грошового обігу на території Нижнього Побужжя в доримський час, оригінальне вирішення проблеми походження так зв. монет-стрілок та дельфіноподібних монет; 6) розробка концепції існування валютного союзу між іонійськими полісами західної частини Понта Евксинського в VI ст. до н.е.; 7) розробка типології систем античного розселення, виділення типів античних міст та інших населених пунктів на території грецьких полісів Північно-Західного Причорномор'я; 8) здійснення детальної комплексної реконструкції історичного розвитку ольвійської хори IV-III ст. до н.е. в територіальному, хронологічному, структурному, етнокультурному та соціально-політичному аспектах; 9) здійснення ретельної класифікації агораномних клейм з Ольвії і встановлення функції діяльності ольвійської колегії агораномів та її кількісного складу з IV ст. до н.е. впритул до кінця римського (імператорського) періоду; 10) висвітлення багатьох важливих аспектів матеріальної та духовної культури і соціальної історії населення сільської округи Ольвії на основі досконального вивчення і одержання максимальної інформації лише з однієї

¹ Докладніше про внесок В.В. Рубана в наукову розробку питань, пов'язаних з грецькою колонізацією Північного Причорномор'я, див. – [Буйских, 2009, с. 532-538].

категорії знахідок (зокрема – ліпних кратерів (1980) чи фіміатеріїв (1984), або навіть однієї знахідки, а саме – енгліфічного клейма (1976), ливарної форми (1979), свинцевої аплікації (1982) тощо); 11) реконструкція північної оборонної лінії в системі фортечних споруд Ольвії та простеження її еволюції в класичний та елліністичний періоди (2009).

Цей список можна було б подовжувати й далі, але думаю, що цього вже досить, аби зрозуміти, якого рівня вченим був В.В. Рубан. Теми, питання, проблеми, яких він торкався, – дуже різнобічні, але вирішення їх було завжди однаковим: неспішним, виваженим, ретельним, ґрунтовним, якісним. І я б ще додав – красивим, або шармним. І це стосується як текстової частини його друкованих праць, так і ілюстративної, яку він, використовуючи свій природний дар, дуже вишукано завжди робив сам. Спектр його наукових інтересів був дуже широким. Його цікавили питання античної історії, екістики, нумізматики, епіграфіки, керамології, релігії, архітектури, мистецтва, військової справи та ін. І в кожній з цих сфер він почував себе вільно. На момент захисту кандидатської дисертації (1989) В.В. Рубан мав у своєму активі 44 наукові праці, що вийшли друком протягом 15-ти років його інтенсивної праці в археологічній науці.

Не дивлячись на відносно молодий вік, його в цей час не просто помітили, а щиро і заслужено поважали, з ним охоче радилися, з його думкою рахувалися, з ним спілкувалися та листувалися багато відомих вітчизняних і зарубіжних колег, зокрема, О.І. Леві, Т.І. Фармаковська, І.Т. Кругликова, П.О. Каришковський, Д.Б. Шелов, А.О. Білецький, О.Д. Лордкіпанідзе, Ю.Г. Віноградов, О.М. Щеглов, О. Вонсович, П. Александреску, Дж. Бордман, П. Дюпон, О. Коновичи та ін.

Здавалося б, далі на нього чекали ще більші висоти, щаблі, рівні в його дослідницькій діяльності, нові сміливі ідеї, цікаві відкриття, гарні знахідки. Але – не судилося ... У 1989-1991 рр., на підйомній післязахисній хвилі, в нього з'явилося ще сім статей і публікацій сталого «рубанівського» рівня, а далі, майже на двадцять років, ім'я В.В.Рубана (як відрізало!) зникло зі шпальт видань з античної археології, з програм наукових конференцій та симпозіумів, зі списку заявок на Відкриті листі для нових польових сезонів. Що ж трапилося? Чому так сталося? Заглянемо тепер в його біографічні нетрі...²

Народився Володимир Рубан 11 січня 1950 р. в с. Мала Корениха (в міській смузі м. Миколаєва). Від батька – Володимира Олексійовича (1911-1979) – майстра-столяра - успадкував велику фізичну силу і любов до праці, від матері –

² Користуючись нагодою, висловлюю щиро подяку Т.В. Ковальчук, В.М. Урсалову та І.О. Снитко за надання важливих документів та матеріалів до біографії В.В.Рубана та К.П. Бунятян, О.М. П'ятаковій, І.Г.Тарасенко, О.Г.Кузьміщеву за дружню допомогу і слушні поради при підготовці цієї статті до друку.

Поліні Омелянівни (1918-1992), сільської вчительки, мабуть, одержав відчутний хист до історії та іноземних мов. Ще зі шкільної пори захопився стародавньою історією, старожитностями Північного Причорномор'я, брав участь у «дорослих» археологічних експедиціях – у А.В. Буракова в Козирці, у Л.М. Славіна в Ольвії, у В.В.Лапіна на Березані. Ще школярем був навіть прийнятий до Одеського Товариства історії та старожитностей (1966). Але...

Цих «але» згодом буде дуже багато в його біографії. Отож, але після школи (яку він, до речі, закінчив з золотою медаллю)³ Володя вирушив не на істфак, а у 1967 р. вступив на факультет романо-германської філології Одеського університету, *але* закінчив там тільки три курси. У 1970 р. за сприяння проф. П.О. Каришковського, якого В. Рубан вважав своїм найголовнішим вчителем та наставником у вивченні античних старожитностей Надчорноморщини, він перевівся на історичний факультет того ж вузу. І знову «але» – в цей момент втрутилась його примхлива доля і на два роки закинула його до горезвісного радянсько-армійського «стройбату». Мабуть варто сказати, що він мав можливість уникнути цього, але коли йому запропонували надійну «відмазку», обурився: «А як я потім хлопцям буду в очі дивитися? Чим я кращий за них?». І чесно пішов служити.

Після армії (яка дуже виснажила його і фізично, і психологічно), у 1972 р. Володя повернувся до *alma mater*, *але*, щоб мати більшу можливість проводити самостійні розвідувально-розкопачні роботи в Побужжі – з денного відділення істфаку перейшов на заочне і закінчив університет тільки у 1978 році. У ці роки (1972-1978) В.Рубан устиг попрацювати і реставратором у Миколаївському краєзнавчому музеї, і лаборантом Інгульської та Ольвійської експедицій, і художником у конструкторському бюро Миколаївського облмісцевпрому. А весь свій вільний час, починаючи з 1973 р., віддавав самостійним розвідкам, розкопкам і дослідженню мікрорельєфу античних пам'яток Миколаївщини та Очаківщини. Був обраний в бюро секції археології Миколаївської обласної організації Товариства охорони пам'яток, а також головою секції археології відділку цієї організації по Миколаївському району.

У червні 1978 р. Володя одержав університетський диплом, а в жовтні вже складав іспити до аспірантури Інституту археології у Києві, *але* ... Він набрав рівну кількість балів з конкурентами, що вступали до інших відділів, *але* зарахували чомусь не його, а їх ... Аналогічна ситуація повторилась і наступного, 1979 року, коли В.Рубану знов відмовили в аспірантурі. За нього вступилася Рада молодих вчених Інституту, звернувшись за допомогою до член.-кор. АН УРСР С.М.Бібікова. Сергій Миколайович підготував тоді листа до Президії (в якому характеризував В.В. Рубана як молодого й дуже здібного та вдумливого

³ Про це він не повідомив приймальню комісію і складав вступні іспити нарівні з іншими (вчинок суто «рубанивського» стилю!).

дослідника) з проханням виділити додаткове місце в аспірантурі для нього. Паралельно історію з В.Рубаном прокоментувала редакція молодіжної газети статтею з промовистою назвою «Рифи аспірантури».

І в підсумку все це допомогло! Президія Академії наук надала В.Рубану можливість навчатися в аспірантурі – спочатку в заочній, а згодом – в очній. Пристрасті постихали, всі сторони залишилися задоволеними. Здавалося, життя налагодилось. Улітку Володя віддавався улюбленій польовій роботі, восени-взимку ходив на заняття, сидів в бібліотеках та архівах. І, було видно, з вогником працював над текстом дисертації, малював до неї таблиці ілюстрацій.

За півроку до закінчення аспірантури йому була надана характеристика, в якій, зокрема, вказувалося: «В.В.Рубан – фахівець в області античної проблематики, що займається питаннями грецької колонізації, розвитку полісів, дослідженням низки категорій матеріальної культури. За цією темою ним опубліковано 32 наукові статті загальним обсягом близько 20 д.а. Він неодноразово приймав участь в роботі наукових конференцій з доповідями та повідомленнями. Нині він завершує роботу над дисертацією «Основні етапи просторового розвитку Ольвійського поліса».

Це було наприкінці червня 1982 р., і здавалося, що у В.В. Рубана, як ні в кого, захист пройде без жодних проблем, а, можливо, ще й в межах часу аспірантури, або ж відразу по її закінченню. Але ... Ніхто навіть не міг припустити того, що сталося потім. На початку жовтня на ім'я тодішнього директора інституту І.І. Артеменка від В. Рубана надійшла телеграма, яка приголомшила весь інститут, а 4 жовтня на його стіл лягла заява: «Прошу відрахувати мене з аспірантури, оскільки затверджена мені тема за обсягом і широтою проблематики не може бути виконана в межах кандидатської дисертації. В. Рубан».

І його відраховували ... Парадокс же ситуації полягав у тому, що Інститут був невдоволений колишнім аспірантом, який вчасно не написав дисертації, а аспірант був невдоволений тим, що він цю дисертацію ... написав (!). Але, вона його просто в такому вигляді не влаштувала! Що ж було потім? Лихі язики пащекували, що Рубан більше ніколи не повернеться в археологію, що він швидко декваліфікується, працюючи вчителем сільської школи (це було у 1982-1988 рр.), ніколи не захиститься, зіп'ється та ще щось подібне.

Але В.Рубан відповів на це активною польовою роботою, участю з ґрунтовними доповідями у наукових конференціях найвищого рангу та цілою низкою першокласних статей, дві з яких – «Проблемы исторического развития Ольвийской хоры в IV-III вв. до н.э.» (ВДИ, 1985, № 4) та «История денежного обращения на сельской территории Борисфениды и Ольвии догетского времени» (ВДИ, 1986, № 4) разом з його розробками по хронології та класифікації амфор архаїчної доби увійшли до золотого фонду вітчизняної

історіографії з античної археології Північного Причорномор'я [Безрученко 1991. с. 25, 32-33] і досі вражають своєю науковою довершеністю.

Вінцем цього став блискучий захист В. Рубаном кандидатської дисертації в лютому 1989 р. Йому опонували на захисті Д.Б. Шелов та І.Р. Пічікян, які обидва у своїх виступах наголошували на тому, що робота В.В. Рубана має докторський рівень через її актуальність, використання нової методики досліджень і насиченість новим матеріалом і має бути опублікована якомога раніше. Але ... Забігаючи вперед відразу скажемо, що не опублікована вона й досі ...

Після захисту В. Рубану запропонували роботу в заповіднику «Ольвія», та деякий час він там працював. Ми тоді ще з В.М. Отрешком і заздрили йому по-дружньому, і раділи за нього, бо здавалося, що наш колега і друг вдало влучив у двох зайців відразу – і улюблені пам'ятки хори поруч (завжди можна подивитись, що там і як) і в заповіднику набагато краще, ніж у Києві (ніхто не буде відволікати від творчості – сиди собі й строчи монографії чи статті). Спочатку так воно й було. Декілька статей Володя в Ольвії дійсно написав. А потім ... І знову, і знову, в котрий раз мушу сказати оте колоче *«але»!* Але ... Далі пішов якийсь незрозумілий збій ... Чи то нова Володіна дуже «розумна» пасія (зовсім не перша і далеко не остання) налаштувала його хворобливе самолюбство на бій з неіснуючими вітряками, чи то революційна атмосфера перебудови з її переоцінками і запереченнями всього пробудила в ньому гени козацької гордоти, чи то йому, може, дійсно помесіанські вірилося, що він сам-один спроможний справитися з усіма недоліками, недоречностями, зловживаннями, безладом, інтригами тощо і в заповіднику, і в експедиції, і в регіоні, і в науці, і в країні, і в світі? Не знаю ...

Він тоді, як міг, уникав спілкування. Весь час щось і комусь доводив, кудись писав, звертався, жалівся, обурювався, звинувачував... На науку ж часу не залишалось. А на всі наші схвильовані й здивовані запитання, – що з ним коїться, – відповідав: «Зачекайте! Ось правда візьме гору, тоді й займемося наукою по-справжньому». Лише через багато років в одному з листів до мене він розповів, що, окрім всього іншого, він хотів тоді навести лад у сфері охорони пам'яток археології Прибужжя, але зробити це йому не дали. «А тепер душа болить, що у всіх на очах так зв. «скарбошукачами» знищуються пам'ятки Ольвійської хори, на відкриття яких разом (на жаль, вже з покійними нашими соратниками) ми поклали свої найкращі роки» (лист від 3.03.2003 р.).

Так чи не так, та все ж мені здається, що в розпалі тієї давньої «війни» Володя, зовсім не думаючи про наслідки, ненароком торкнувся чогось такого, чого не можна було торкатися і зачепив «за живе» когось, хто йому цього ніколи не пробачив. А наслідки були фатальними для нього – як для людини і як для фахівця. Йому просто перекрили в археології «кисень» – не брали на роботу, не давали Відкритого листа, не друкували, забороняли запрошувати на конференції, щедро розповсюджували про нього усілякі нісенітниці тощо.

Спочатку він протестував, доказуючи свою правоту, хоч важко, але пробивав (на початку 90-х рр.) свої публікації, працював у бібліотеках, продовжував виписувати часописи та нові книжки, намагався активно спілкуватись (зокрема через листування) з деякими вітчизняними і зарубіжними колегами, гостював в експедиціях друзів, допомагаючи їм в роботі, *але ...* Але, як влучно колись висловився відносно схожої ситуації О.І. Солженіцин – «бодалося теля з дубом ...». Треба було якось жити, виживати, існувати, і він відступив.

Відступив, але не здався. Тимчасово пішов з археології (хоч ніколи не поривав думкою з нею і не полишав хай і не таких систематичних, як раніше, а все ж занять нею), *але* знайшов для своєї непосидючої душі інший творчий терен – всерйоз захопився журналістикою. Тут він міг вільно висловлювати й пропагувати свої погляди на археологію та історію (і стародавню, і новітню), гостро ставити нагальні питання охорони пам'яток, розповідати про славні часи козаччини та історію заселення краю у XVIII-XIX ст., публікувати цікаві розвідки з різних аспектів історії та культури України. Зі слів І.О.Снитка (лист від 15.01.2011 р.), В.В. Рубан опублікував більш ніж 500 репортажів, статей, заміток, нарисів тощо. І його активна та плідна журналістська діяльність не лишилась марною.

Наприкінці 90-х рр. його було прийнято до Спілки журналістів України. Щоправда, в одному з листів він дуже самокритично та гірко зізнався мені: «Після того, як мене виперли з археології, я потрапив до журналістики. І хоча в мене на руках тепер всілякі там посвідчення, журналіста з мене не вийшло. Це – не моя справа. Я виріс на старожитностях» (лист від 22.05.2003 р.).

На початку нового століття одному з його давніх миколаївських приятелів прийшла в голову гарна ідея (кажуть, що допоміг у цьому В.М.Станко) запросити В.В.Рубана викладати давню історію в щойно створеному університеті «Україна». І після цього він буквально ожив! Окрім енергійної журналістської діяльності, він став ретельно готуватись до лекцій, спілкуватись і дискутувати зі студентською молоддю. Його знов стали бачити в читальних залах бібліотек, він всерйоз відновив заняття наукою, навіть (після величезної перерви) надрукував цікаву статтю (2003 р.) цілком колишнього «рубанівського» рівня.

На хвилі цих добрих змін у його житті йому запропонували написати (на щедрих гонорарних умовах) книгу «Перші гроші на території України», де лєвова частка мала бути присвячена античним монетам, і зокрема – ольвійським. А це ж був його хліб! Без зайвих розмов він з головою поринув у роботу, з якою пов'язував великі плани на майбутнє. За відносно короткий термін (два роки) він завершив фундаментальне монографічне дослідження, яке дуже схвально прорецензували фахівці. Хотілось тоді вірити, що людина нарешті здолала себе, ожила після жорстоких ударів долі, відшукала в собі сили розпочати нове життя і, головне, знайшла себе в ньому. *Але ...* і знову це кляте «але» ...

Йому не тільки не заплатили за роботу, а й, зволікаючи з публікацією, обидва примірники рукопису десь загубили (ще невідомо - випадково чи навмисно), а третій, не очікуючи на такий розвиток подій, В.Рубан собі не залишив. Цього він уже пережити не зміг. І, що називається, знову зійшов з рейок ... Якби була сім'я, а поруч – розумна кохана дружина, діти, онуки, можливо, він би (хай не відразу, а поступово) все ж оговтався б після чергового несподіваного й жорстокого удару, але на той час він був сам, наодинці лише із собою ...

Не кожна людина може витримати випробування самотністю. Багато сучасних психологів вважають, що життя без сім'ї губить людину, розлючує її, породжує в неї різні хворобливі і дуже небезпечні для особистості комплекси і часто-густо примушує топити свою розпуку, непевність чи безпорадність у алкоголі, наркотиках, блуді чи ще в чомусь підступному та страшному ...

Як правильно написав про В.Рубана в листі до мене Валерій Урсалов: «Якщо б не сімейно-побутові проблеми і деякі негативні звички, він зробив би значно більше в археологічній науці» (лист від 9.03.2011). І перше – правда, і друге – болюча правда. Без надійної сімейної опори, в обіймах з великою (хоча і небезпідставною) образою на весь світ, в полоні нереалізованих життєвих і наукових амбіцій – він, мабуть, і сам не відчув, коли і як став поступово, але невідворотно опускатися ... Продав батьківську хату (і жити стало ніде), розпродав книжки зі своєї чудової бібліотеки (а частково й так розтягли), розгубив свої рукописи, документи, листування, фото, картотеки знахідок. Особливо шкода, що назавжди втрачені складені ним безцінні картотеки знахідок у Нижньому Побужжі античних монет і керамічних клейм. Це був незворотній рух особистості на дно життя ... І я з великим сумом і болем перегортаю ці передостанні сторінки з життя мого безталанного Друга.

...Лише після його смерті повністю відкрилася страшна правда, якими гіркими, самотніми і - можна сказати прямо - просто нужденними були останні роки його життя ... Бог зна, де і як він жив (чи ночував), чим (і за що) харчувався, в що одягався взимку, про що думав, на що надіявся. Взагалі, чи можна сказати, що він *жив*?

Все життя він шукав любові, розуміння й захисту, не раз створюючи нову сім'ю. Але ... Ці спроби, на жаль, ніколи не увінчувались успіхом. Вочевидь, свою Музу він так і не зустрів. Правда, кажуть, що в останній рік свого життя він знаходив притулок у якоїсь жінки на ім'я Людмила. Хай її Бог береже, цю християнську душу. Він їй за це віддячить – я певен.

До нас же, своїх найближчих друзів і колег, його природна гордість (що часто переходила в гоноровість і навіть погорду) за якоюсь допомогою звертатись на дозволяла. Він дистанціювався від «великої» науки та її носіїв. Рідко з ким з колишнього колежанського кола спілкувався. На мої запитання – як там в нього справи, завжди відповідав, - «та все добре». На запрошення приїхати до Києва

погостювати, говорив, що був би радий, але має багато роботи. На щирі дружні пропозиції допомогти йому грішми різко ображався: «Серж, ти з мене бомжа не роби, я на кусень хліба поки що сам собі можу заробити».

Але старій дружбі він був вірний до кінця! Одним з перших (якщо не перший!) він відгукнувся на мою ідею зібрати збірку пам'яті нашого друга й соратника по хорі Валерія Отрешка, хоча я довго не міг зв'язатися з ним, поки, врешті-решт, не відшукав його далеко від рідних прибузьких степів аж ... у Івано-Франківську, куди його закинула примхлива доля. «Зрозумій, – писав він мені, – я більше був не в змозі споглядати цю жахливу картину грабінництва і руйнування хори та емігрував подалі від Миколаєва ... За останні роки довелося пережити таке, що ворогам не побажаєш ... Ти затіяв благородну справу, збираючи збірку пам'яті Вела. Треба буде обов'язково таку саму зробити і пам'яті Віссаріоновича [А.В. Буракова] ... Я зараз ніде не працюю. Живу випадковими заробітками журналіста. Пиши мені, Серж ... Для мене твій лист – особлива цінність: сто разів перечитав! Один Господь Бог знає, як я скучив і знудьгувався за археологією» (лист від 3.03.2003 р.).

До речі, саме в Івано-Франківську (після того, що сталося в Миколаєві) В.В.Рубан востаннє зробив спробу повернутися до науки, що говорить про те, що натурою він був все ж таки дуже енергійною і сильною. На цей раз він загорівся ідеєю видавати незалежний від офіційної науки «Український часопис класичних штудій» (українською та англійською), де б друкувались статті з проблем класичної (античної) філології, історії, археології, культури та мистецтва, потім «Вісник нумізматики та археології», але ... Потрібного розуміння і підтримки він тут не отримав і змушений був повернутися до Миколаєва, вже на все повністю і остаточно махнувши рукою ...

Згодом він, Володя Рубан, був одним з перших, хто не удавано щиро й палко зрадив довгоочікуваному виходу в світ збірки пам'яті В.М. Отрешка у 2009 році. Втім, на її презентацію до Києва він не приїхав ... Мабуть, посоромився чи свого занедбаного вигляду, чи непоказного вбрання, чи, цілком припустимо, закомплексував видатися відсталим на тлі сучасного наукового процесу в колі колег, з якими давно не спілкувався.

Його стаття в цій збірці [Рубан, 2009], як гірко з'ясувалося через рік, ставила символічну крапку, підбивала підсумок його діяльності в науці, бо більше з під його пера вже нічого не вийшло⁴...

В останні роки він часто дзвонив мені (як правило, з позиченої у когось

⁴ У Додатку до статі друкуються дві невеликі, раніше не відомі праці В.В. Рубана. Першу з них мені пощастило відшукати в архіві Ради молодих вчених Інституту археології НАНУ серед рукописних матеріалів III Республіканської молодіжної конференції (березень 1978), другу – в особистому архіві В.М. Отрешка, упорядкуванням якого я зараз займаюсь. Не зважаючи на те, що вони написані більше тридцяти років тому, аніскільки не втратили своєї наукової цінності та актуальності.

мобілки) десь з берега Бузького лиману: «Серж, ти чуєш, як хвилі розмовляють? Я тут на мисочку сиджу, палю та згадую Лазаря Мойсейовича [Л.М. Славіна], пані Фаню [Ф.М. Штітельман], Віссаріоновича [А.В. Буракова], Ярослава [Я.В. Доманського], бідного Вовку [В.М. Ключинцева], Вела [В.М. Отрешка] ... Ти ж пам'ятаєш, як запеклі інтригани робили все, щоб між нами не було єдності та усіх по черзі знищували. Лише ми з тобою, як останні могікани, на рідній хорі тепер й лишилися, і нам неодмінно треба триматись разом ...».

Так було й того разу – на початку листопада 2010 року, десь за тиждень до непоправної події. Володя зателефонував мені, дав послухати роздумливий гуркіт бузьких хвиль і раптом ... став просити вибачення за те, що колись у чомусь був не правий переді мною, Віссаріоновичем, Велом та іншими нашими побратимами. Я намагався зупинити це несподіване самобичування та втішити його, сказавши, що давні друзі – це не давні вороги, що я вже давно простив усім своїм друзям колишні образи, та додав, що всі ми свого часу робили дурні помилки, ціну і наслідки яких тоді не усвідомлювали, а розуміння того прийшло набагато пізніше.

Це його не переконало, і він став мене вмовляти, щоб саме зараз я особисто його простив. Що мені залишалось робити? Я відповів, що прощаю. Тоді він дуже зрадив, подякував мені і сказав, що планує незабаром приїхати до Києва і тоді нарешті про все-все-все докладно поговоримо ... Але ...

Але цьому, на жаль, не судилося бути. За тиждень Володі не стало ... Тепер ось думаю – можливо, щось він тоді передчував, свідомо чи підсвідомо, коли дзвонив мені ?..

Та ніхто про це вже ніколи не дізнається ... Так само, як ми вже, мабуть, ніколи не дізнаємось, як і за яких обставин власне помер Володимир Рубан, бо й після смерті його ім'я (як і за життя) продовжує вирувати у колі світлих і темних легенд, міфів, балачок, напівпліток, напівправд, напівздогадок, натяків і т. ін. Дехто, наприклад, озираючись каже, що начебто, міфічний «хтось» міг зводити з Рубаном рахунки і що, начебто, була якась сварка, в якій Володю побили (чи навіть забили). Свідків, правда, у цих «всезнайок», як годиться – немає.

Інші ж, навпаки, впевнено стверджують, що все було зовсім інакше: Володя зустрів смерть на березі лиману, десь неподалік від одного з поселень ольвійської хори, колись знайденого і згодом розкопуваного ним. І така смерть як для археолога-польовика видавалася б мені цілковито логічною, знаковою, навіть піднесеною. Достеменно, на жаль, невідомо чи так насправді було. Але можу засвідчити (тут вже як очевидець), що момент його поховання дійсно мав якийсь епічний характер.

На мою думку, якби доля В.В. Рубана склалась інакше, в далекому своєму старезному майбутньому він заслуговував би на урочистіші і гучніші похорони – з палкими прощальними промовами, міднотрубним оркестром,

натовпом колег, соратників, учнів, морем вінків і квітів на якомусь привілейованому столичному цвинтарі ... Насправді ж все відбувалось на непишному околичному сільському кладовищі біля стрімкого берега Південного Бугу, і проводжали його в останній путь лише його сільські родичі та зовсім невеликий гурт найближчих друзів і колег – Василь Нікітін, Валерій Урсалов, Віктор Фоменко, Ігор Смирнов, Іван Снитко та я ... Але!

Коли після відспівування в невеликій сільській церковці Божої Матері ми принесли Володю на кладовище, всіх нас пронизала несподівана і, на перший погляд, зовсім недоречна думка. Велика, широка й глибока свіжовирита Володіна могила (неподалік від могили матері) чомусь нагадала нам ... закінчений, бездоганно зроблений археологічний шурф або невеличкий розкоп. Зверху, під ще зеленою, не дивлячись на листопад, травою в борту було видно тонкий прошарок сумного чорного гумусу, далі йшла стрічка сіро-попелястого культурного шару (можливо, сліди одного з багатьох античних поселень в районі с. Мала Корениха, чи залишки старої частини села), а нижче – якомсь святково виблискував на останньому осінньому сонці – чистий янтарно-медовий лес, (де-не-ніде поцяткований маленькими кристаликами білогозлазки) з таким знайомим для усіх нас і пахучим запахом сирої глини.

На наших очах Володя мав піти в цей ґрунт, у землю, на якій він народився, жив, по якій ходив, яку досліджував, яку шанував і любив, як матір. І вона прощалась з ним, як зі своїм сином, приймаючи його до себе так щиро, як тільки могла. Мені це здалось дуже символічним і хоч трохи утішило в цей заповнений глухою скорботою день.

Мало схожий на себе живого, Володя смиренно лежав в труні на купі виритого ґрунту як борець після виснажливого жорстокого бою, що зробив усе, що міг, для перемоги, але загинув в нерівному поєдинці зі своєю норовливою долею. Він мовчки прощався з нами, і ми прощалися з ним так само мовчки і безслізно, як і повинно бути серед справжніх чоловіків.

І ось настав момент, коли труну опустили на дно останнього Володіного шурфу. Кожен з нас, як водиться, набрав і кинув туди по три традиційних пригорщі землі. Три пригорщі землі на могилу археолога ... Ні, не так! Три маленькі крихти землі на могилу великого археолога, бо попри все, він дійсно був ним, і Господь тому свідок.

Кидаючи першу пригорщу, я попросив у Володі вибачення за те, що ми недооцінили його, не долюбили і, саме болісне, не врятували, хоча, напевне, й могли б. Кидаючи другу - я щиро подякував йому за те, що він був у моєму житті – як Друг, як колега, як одностудець, як побратим, як споборник по «ольвійському братерству» і нашим роботам на хорі. Кидаючи третю - я побажав довгоочікуваного спокою його бентежній душі та гарного спілкування в піднебесі з усіма нашими вчителями, колегами і друзями, що вже давно пішли за обрій ...

Йдучи з кладовища, я думав: «Ми часто нарікаємо на те, що справжні непересічні особистості з кола нашої інтелектуальної еліти (чи то в мистецтві, чи то в літературі, чи то в науці) лишились десь у далекому минулому, в якійсь там «золотій» чи «срібній» добі ХІХ – початку ХХ століть. Але, може бути, справа зовсім не в катаклізмах часу, не в здрібненні культури, не в змізеринні людських талантів, а нерідко в нашій, дійсно злочинній байдужості та неувазі до тих, хто живе, творить і страждає поряд з нами»?..

Доля Володимира Рубана – видатного археолога та особистості небуденного масштабу – досить яскравий і гіркий тому приклад.

ЛІТЕРАТУРА

- Безрученко И.М.* Основные итоги изучения истории и культуры Ольвии и ее округи (1980-1989)//Проблемы истории и культуры Северного Причерноморья в античную эпоху. – М., 1991. – С. 11-33.
- Буйских С.Б.* Сложение, принадлежность и ранние этапы развития античной хоры в Нижнем Побужье. Ч. II. // БИ. – Вып. ХІХ – Симферополь-Керчь, 2009. – С. 521-565.
- Крыжицкий С.Д., Бураков А.В., Буйских С.Б., Отрешко В.М., Рубан В.В.* К истории ольвийской сельской округи // Исследования по античной археологии Северного Причерноморья. – К., 1980. – С. 3-18.
- Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Бураков А.В., Отрешко В.М.* Сельская округа Ольвии. – К., 1989.
- Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Отрешко В.М.* Античные поселения Нижнего Побужья (археологическая карта). – К., 1990.
- Марченко К.К.* Поселения античного времени на территории Нижнего Побужья // АГСП. – М., 1984. – С. 40-44.
- Отрешко В.М.* Хора Ольвии // Археология УССР. – Т. 2. – К., 1986. – С. 317-329.
- Рубан В.В.* Открытие античных усадеб на территории ольвийской хоры // ЕПРНН. ХІ Междунар. конф. античников соц. стран. Тез. докл. – Ереван, 1976. – С. 367-368.
- Рубан В.В.* Проблемы исторического развития ольвийской хоры в IV-III вв. до н.э. // ВДИ. – 1985. – № 1. – С. 26-46.
- Рубан В.В.* Заметки о расселении ионийских греков в Причерноморье // Ольвийские древности. Сб. науч. трудов памяти В.М. Отрешко. – К., 2009. – С. 148-150.
- Bujkisch S.B.* Die Chora des pontischen Olbia: Die Hauptetappen der räumlich – strukturellen Entwicklung // Surveying the Greek Chora the Black Sea Region in a Comparative Perspective // BSS. – 2006. – 4. – S. 115-139.
- Kryjickij S.D., Bujkikh S.B.* La dynamique d'aménagement du territoire rural d'Olbia Pontique // BCH. – Suppl. 34. – 1999. – P. 273-288.
- Treister M.J., Vinogradov Yu.G.* Archaeology on the Northern Coast of the Black Sea // AJA. – 1993. - № 97. – P. 521-563.

ДОДАТОК

Матеріали до наукової спадщини В.В. Рубана

1. Список друкованих праць кандидата історичних наук
Володимира Володимировича РУБАНА

1974

1. Античная усадьба на побережье Бугского лимана // АО 1973 г. – М., 1974. – С. 335-336.

1975

2. Исследования античных памятников на правом берегу Бугского лимана в 1973-1974 гг. // НОСА. Тез. докл. конф. Ч. II. – К., 1975. – С. 87-89.
3. О периодизации античных памятников Северо-Западного Причерноморья доримского времени // 150 лет ОАМ. Тез. докл. конф. – К., 1975. – С. 130-132.
4. Разведка по правобережью Бугского лимана // АО 1974 г. – М., 1975. – С. 346-347.
5. Исследования поселений на берегах Бугского лимана // АО 1974 г. – М., 1975. – С. 276 (соавторы Доманский Я.В., Марченко К.К.).

1976

6. Открытие античных усадеб на территории ольвийской хоры // ЕУРНН. XIV Междунар. конф. античников соц. стран. Тез. докл. – Ереван, 1976. – С. 367-368.
7. Фасосская амфора с энглифическим клеймом // Археологические и археографические исследования на территории Южной Украины. – К.-Одесса, 1976. – С. 190-197.
8. Исследования в урочище «Дидова Хата» // АО 1975 г. – М., 1976. – С. 386 (соавтор Буйських С.Б.).
9. Раскопки поселения Чертоватое II // АО 1975 г. – М., 1976. – С. 387 (соавтор Отрешко В.М.).

1977

10. Рецензия на книгу: *Wąsowicz A. Olbia Pontique et son territoire.* – Paris, 1975 // ВДИ. – 1977. – № 2. – С. 147-154.
11. Некоторые аспекты изучения процесса формирования античных городов Северо-Западного Причерноморья // Древние города. Материалы к Всесоюзн. конф. «Культура Средней Азии и Казахстана в эпоху раннего средневековья». – Л., 1977. – С. 42-44.
12. Исследование античных памятников близ Ольвии // АО 1976 г. – М., 1977. – С. 362-363 (соавтор Рычка В.М.).
13. Работа Периферийного отряда Ольвийской экспедиции // АО 1976 г. – М., 1977. – С. 331-332 (соавторы Марченко К.К., Доманский Я.В., Головачева Н.В.).

1978

14. Из истории приольвийских поселений правобережья Бугского лимана IV-III вв. до н.э. // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. – К., 1978. – С. 65-83.

15. Динамика территориальных границ Ольвийского полиса на протяжении догетского времени // Полис и хора. Вопросы экономики, политики и культуры. Авт.-чит. конф. ВДИ. Тез. докл. – М., 1978. – С. 43-45.
16. Комплекс памятников античного времени в урочище Дидова Хата на Бугском лимане // КСИА. – 1978. – Вып. 156. – С. 32-36.
17. Основные этапы ионийской колонизации Западного и Северо-Западного Причерноморья // АИУ в 1976-1977 гг. Тез. докл. XVII конф. ИА АН УССР. – Ужгород, 1978. – С. 78-79.
18. Ольвийские монеты из античных сельскохозяйственных вилл Бугского лимана // ВДИ. – 1978. – № 3. – С. 82-88 (соавтор Урсалов В.Н.).

1979

19. Из истории греческой колонизации Нижнего Побужья // Местное население Причерноморья в эпоху Великой греческой колонизации VIII-V вв. до н.э. Материалы II Всесоюзн. симпозиума по древней истории Причерноморья. Тез. докл. – Тбилиси, 1979. – С. 66-67.
20. О датировке поселения Козырка II // Памятники древних культур Северного Причерноморья. – К., 1979. – С. 60-80.
21. Литейная форма из поселения Козырка XV // СА. – 1979. – № 3. – С. 249-258.

1980

22. Внешнеполитический фактор в истории населения греческого периферийного полиса (на примере Ольвии догетского времени) // АИУ в 1978-1979 гг. Тез. докл. XVIII конф. ИА АН УССР. – Днепропетровск, 1980. – С. 110-111.
23. Раннеэллинистические лепные кратеры из Нижнего Побужья // СА. – 1980. – № 1. – С. 287-289.
24. К истории ольвийской сельской округи // Исследования по античной археологии Северного Причерноморья. – К., 1980. – С. 3-18 (соавторы Крыжицкий С.Д., Бураков А.В., Буйских С.Б., Отрешко В.М.).
25. О датировке Ягорлыцкого поселения // Там же. – С. 104-114.
26. Из истории взаимоотношений Тиры и Ольвии // Исследования по античной археологии Юго-Запада УССР. – К., 1980. – С. 103-106.

1981

27. Археологический комплекс из поселения Чертоватое II на Бугском лимане // Памятники древних культур Северо-Западного Причерноморья. – К., 1981. – С. 63-73.
28. Типы античных памятников правобережья Бугского лимана // Актуальные проблемы археологических исследований в УССР. Тез. докл. Респ. конф. мол. ученых. – К., 1981. – С. 73.

1982

29. О хронологии раннеантичных поселений Бугского лимана (по материалам хиосских амфор) // Материалы по хронологии археологических памятников Украины. – К., 1982. – С. 96-113.

30. Хора Ольвии в период эллинизма // Эллинизм и Причерноморье. Материалы III Всесоюз. симпозиума. Тез. докл. – Тбилиси, 1982. – С. 82-84.
31. Литое свинцовое изображение группы фигур из поселения Кателино I // Новые памятники древней и средневековой художественной культуры. – К., 1982. – С. 54-58.
32. Магістратура агораномів в Ольвії // Археологія. – 1982. – № 39. – С. 30-40.
33. О хронологическом соотношении литых стрело- и дельфиновидных бронзовых монет на территории Нижнего Побужья // Нумизматика античного Причерноморья. – К., 1982. – С. 15-20.

1983

34. Керамика Ягорлыцкого поселения из собрания Херсонского музея // СА. – 1983. – № 1. – С. 285-291.

1984

35. Раннеэллинистические фимиатерии из Нижнего Побужья // Новые археологические исследования на Одесчине. – К., 1984. – С. 108-111.
36. История денежного обращения на сельской территории Борисфениды и Ольвии догетского времени // Тез. докл. IX Всесоюз. авт.-чит. конф. ВДИ. – М., 1984. – С. 47-48 (соавтор Урсалов В.Н.).

1985

37. Проблемы исторического развития ольвийской хоры в IV-III вв. до н.э. // ВДИ. – 1985. – № 1. – С. 26-46.
38. Классификация клазоменских амфор из Нижнего Побужья // Проблемы исследования Ольвии. Тез. докл. и сообщ. семинара. – Парутино, 1985. – С. 67-68.

1986

39. История денежного обращения на сельской территории Борисфениды и Ольвии догетского времени // ВДИ. – 1986. – № 4. – С. 31-53 (соавтор Урсалов В.Н.).

1987

40. Древние системы расселения, города и общинные государства // X авт.-чит. конф. ВДИ. Тез. докл. – М., – 1987. – С. 167-169.
41. Рецензия на книгу: *Пичикян И.Р.* Малая Азия – Северное Причерноморье. Античные традиции и влияния. – М., 1984 // ВДИ. – 1987. – № 2. – С. 180-185.

1988

42. Основные этапы пространственного развития Ольвийского полиса (догетское время). – Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – К., 1988. – 26 с.
43. Археологическое отражение миграций ионийских эллинов на северных и западных берегах Понта Эвксинского в VII-V вв. до н.э. (в свете общей теории миграций населения) // Проблемы античной культуры. Тез. докл. Крымской науч. конф. – Ч. III. – Симферополь, 1988. – С. 266-268.
44. Расселение на территории Северо-Западного Причерноморья в VII-V вв. до н.э. // Первая Правобережная краевед. конф. Тез. докл. – Кировоград, 1988. – С. 31-34.

1989

45. Новые находки памятников античной эпиграфики в Ольвии и ее окрестностях // Проблемы скифо-сарматской археологии. Тез. докл. конф. – Запорожье, 1989. – С. 134-136.

1990

46. Хора Истрии в VII-V вв. до н.э. // Проблемы археологии Северного Причерноморья. Тез. докл. конф. Ч.2. – Херсон, 1990. – С. 84-87.
47. Из истории денежного обращения в Нижнем Побужье доримского времени // Нумизматические исследования по истории Юго-Восточной Европы. – Кишинев, 1990. – С. 30-44 (соавтор Урсалов В.Н.).
48. Древности как экономическая и правовая категория // Охорона і дослідження пам'яток археології. III Обл. наук.-практич. конф. Тези доп. – Полтава, 1990. – С. 9-10.
49. О хронологии красноглиняных амфор с коническими ножками VII-V вв. до н.э. // КСИА. – 1990. – Вып. 197. – С. 12-19.

1991

50. Опыт классификации так называемых милетских амфор из Нижнего Побужья // СА. – 1991. – № 2. – С. 182-195.
51. О географическом методе в антиковедении (на примере Нижнего Поднестровья) // Древнее Причерноморье. II чтения памяти П.О.Карышковского. Тез. докл. – Одесса, 1991. – С. 80-81.

2003

52. Зміна культурного обличчя Ольвії наприкінці елліністичного та початку римського періодів // Записки істор. ф-ту ОНУ ім. І.І.Мечнікова. – Вып. 13. – Одеса, 2003. – С. 22-26 (співавтор Орлов В.В.)

2009

53. Заметки о расселении ионийских греков в Причерноморье // Ольвийские древности. Сб. науч. трудов памяти В.М.Отрешко. – К., 2009. – С. 148-150.

2012

54. Граффити приольвийских поселений догетского времени // БИ. – Вып. XXVI – Симферополь, Керчь. – 2012. – С. 530-531 (соавтор Отрешко В.М.).
55. Раскопки и разведки античных памятников Нижнего Побужья // БИ. - Вып. XXVI – Симферополь, Керчь. – 2012. – С. 531-534.

2. Раніше не опубліковані праці В.В. Рубана

В.В. Рубан, В.М. Отрешко

Граффити приольвийских поселений догетского времени

На ряде поселений Нижнего Побужья догетского времени найдено значительное количество керамики с различного рода граффити. Они являются одним из основных источников для суждения о языке, ономастике, религиозных представлениях и некоторых чертах экономики населения этого района в VI-I вв. до н.э.

Одной из наиболее многочисленных категорий граффити являются культовые надписи, которые свидетельствуют о почитании на ольвийской хоре Ахилла, Афродиты, Кору. Такие граффити, как IEPH и IEPA, могли относиться к любому греческому культу. Наибольшее количество культовых граффити связано с почитанием Ахилла и происходит из Бейкуша, где, вероятно, находилось его святилище. Бейкушское граффити «Агрот послал Ахиллу из дому» может свидетельствовать о популярности этого святилища среди жителей других населенных пунктов региона.

Весьма распространены на приольвийских поселениях также обломки днищ сосудов с надписями типа АН, АП, IФ и т.д. Подобные граффити могли являться сокращениями как имен богов, так и имен владельцев сосудов. Последнее – более вероятно, поскольку посвящения божествам на донышках вырезались сравнительно редко. Среди надписей имеются и полностью сохранившиеся антропонимы: Аристокл, Артэм, Гекатей, Деметрий, Файдон, Фанисал и др.

Сравнительно многочисленную группу граффити составляют различного рода пометки – зарубки на ручках сосудов, Т-образные знаки, кресты, отдельные буквы. Подобные метки имеются среди граффити различных греческих центров и интерпретируются они, в основном, в качестве указаний на объем сосудов и их стоимость. Особо следует отметить остракон с граффити из поселения у Сиверсова маяка, представляющего греческую цифровую запись по акрофонической системе, где $E = 100$, $\rho = 50$, $\Delta = 10$, $C = 5$, $I = 1$.

Рассмотренные категории граффити позволяют сделать следующие выводы. Единственным зафиксированным к настоящему времени языком в Нижнем Побужье догетской эпохи являлся древнегреческий. Греческой же являлась и антропонимия (за исключением лишь второй части имени Фанисал). Вотивные граффити свидетельствуют о распространении греческих культов, и только их одних. Наблюдается, конечно, определенное количественное расхождение с картиной, фиксируемой в Ольвии или на Березани, что является

ярким показателем различий между античным городом и деревней. Определенные расхождения имеются и в качественном отношении. Например, на Бейкуше зарегистрировано большое количество посвящений Ахиллу, в то время как в Ольвии и на Березани подобные находки единичны. Вместе с тем, на поселениях отсутствуют посвящения Аполлону Дельфинию, которых так много в Ольвии. Такое явление связано, несомненно, с расположением храмов и святилищ на территории Ольвийского полиса. Если святилища Деметры и Ахилла размещались на хоре, то храмы Аполлона Дельфиния и других божеств находились в самой Ольвии, где, естественно, прежде всего, соответствующие культы и почитались материальными приношениями. И, наконец, различные метки на сосудах и цифровое граффити могут служить свидетельством того, что население хоры использовало те же меры объема и те же числовые знаки, что и жители городских центров полиса – т.е. Ольвии и Березани. Кроме того, особо следует подчеркнуть то обстоятельство, что в Ольвийском полисе применялась та же цифровая система, что и в метрополии – ионийской Греции.

Граффити из поселений Нижнего Побужья могут и должны служить одним из аргументов отнесения к древнегреческому, а не к варварскому этносу сельского населения указанного района в VI-I вв. до н.э.

1978 г.

В.В. Рубан

Раскопки и разведки античных памятников Нижнего Побужья

На территории, прилегающей к устьям Днепра и Южного Буга, в античную эпоху существовало одно из наиболее значительных древних государств Северо-Западного Причерноморья - *Ольвийский полис*. Тысячелетний период истории этого государства оставил нам огромное количество памятников его материальной и духовной культуры, объем исследований которых возрастает с каждым годом. Прежде чем затронуть некоторые вопросы методики изучения указанных памятников в полевых и камеральных условиях, позволю себе дать краткую характеристику остатков античных городов и поселений Нижнего Побужья, сохранившихся к настоящему времени.

Наиболее ранним очагом античной цивилизации в этом районе является Березанское поселение, находящееся на небольшом островке напротив впадения Днепро-Бугского лимана в Черное море. Это поселение было основано во второй половине VII в. до н. э. выходцами из ионийских полисов Малой Азии, как сообщает литературная традиция, преимущественно гражданами города Милета. Наиболее распространенным типом раннего домостроительства являлись здесь земляночные сооружения. Экономика

населения древней Березани базировалась на земледелии, рыболовстве и скотоводстве. Немаловажную роль играли также различные виды ремесел, о чем свидетельствует синхронное существование рядом с ранней Березанью сезонного ремесленного очага у Ягорлыцкого залива. Уже на начальном этапе своего существования Березань установила тесные торговые контакты как с греческими городами Средиземноморья, так и с оседлым населением лесостепной зоны Украины. Особо славится рассматриваемое поселение обилием греческой архаической керамики, среди которой нередко встречаются подлинные шедевры античной вазописи.

В начале VI в. до н.э. началось территориальное расширение греческой общины в Нижнем Побужье. В непосредственной близости от Березани, по берегам Березанского лимана и Черного моря, возникает ряд небольших аграрных поселений с земляночным домостроительством. Наиболее интересным памятником такого рода является поселение на Бейкушском мысу, где обнаружены многочисленные надписи, посвященные Ахиллу.

Около середины VI в. до н.э. в истории Нижнего Побужья наступает переломный момент. В устье Бугского лимана был заложен новый город - Ольвия, ставший столицей полиса. Как и на Березани, в Ольвии этого периода преобладало земляночное домостроительство. Вместе с тем, здесь уже прослеживаются черты регулярности в застройке территории города. Начинает формироваться общественный и религиозный центр города - агора и теменос.

Одновременно с основанием Ольвии начался интенсивный процесс аграрного освоения новых территорий в районе Бугского лимана, выразившийся в возникновении целого ряда сельских поселений, в числе которых имелись и памятники, весьма крупные по площади.

В первой половине V в. до н.э. на всех античных памятниках Нижнего Побужья - как городских, так и сельских - фиксируется переход от земляночного домостроительства к наземному сырцово-каменному. Ольвия в это время приобретает более урбанизированный облик. Наряду с каменными домами здесь начинается сооружение крепостных стен. В сельской округе Ольвии появляются новые поселения. В V в. до н.э. Ольвия окончательно оформляется как государство полисного типа в классическом его виде.

В эпоху классики продолжается дальнейший экономический и культурный подъем Ольвийского полиса. Особого расцвета государство достигло в период раннего эллинизма. В Ольвии этого времени наблюдается наиболее широкий размах домостроительства, а территория города достигает своих максимальных размеров. Значительно изменяется и облик хоры. Наряду с обычными сельскими поселениями здесь появляются отдельностоящие усадьбы-виллы.

В дальнейшем, в результате взаимодействия ряда различных факторов, Ольвию охватывает тяжелый и затяжной экономический кризис,

завершившийся полным разгромом города гетским царем Бурбистой в середине I в. до н.э.

В эпоху римской экспансии Ольвия была восстановлена, однако в гораздо меньших пределах, чем раньше. Собственно цитадель римского времени занимала лишь южную часть города эпохи эллинизма. На хоре Ольвии была выстроена серия хорошо укрепленных городищ, создание которых имело своей целью не только развитие сельского хозяйства, но и защиту города извне. Окончательная гибель Ольвии произошла в IV в. вследствие интенсивных вторжений варваров.

Археологические исследования античных памятников Нижнего Побужья имеют уже почти двухсотлетнюю историю. На первых порах они носили случайный характер и сводились, в основном, к поискам ярких произведений искусства, целых сосудов, монет и т. п. На строго научные рельсы (по тому времени) раскопки Ольвии были поставлены Б.В. Фармаковским на рубеже прошлого и нынешнего столетий, впервые начавшим вести раскопки города широкими площадями. При этом исследуемые участки предварительно разбивались на сетку квадратов, что позволяло точно фиксировать расположение не только строительных остатков, но и находимых при раскопках вещей. Такая методика позволила Б.В. Фармаковскому в кратчайшие сроки получить столь громадную информацию об истории и культуре города, что она с лихвой перекрывала все, что было сделано прежде.

В советский период раскопки Ольвии были возобновлены и продолжают по сей день. За это время выросла новая плеяда известных исследователей города - Л.М. Славин, А.Н. Карасев, Е.И. Леви, С.Д. Крыжицкий, Н.А. Лейпунская, Ю.И. Козуб, Р.И. Ветштейн, А.С. Русяева и др. В течение многолетних планомерных археологических исследований Ольвии была значительно усовершенствована традиционная методика раскопок культурного слоя древнего города. Особое значение приобрели совершенно новые научные методы, такие, как, например, подводная археология, геоморфологические исследования, унификация фиксирования строительных остатков, электромагнитные изыскания, остеологический и палеоботанический анализы, петрография, металлография и многие другие. Благодаря успешному сочетанию всех этих методов за последние десятилетия удалось сделать важные открытия в наземной и в подводной частях Ольвийского городища и значительно раздвинуть границы прежних представлений об истории и культуре этого древнего города.

Большим достижением советской археологической науки являются развернутые исследования сельских поселений античных государств Северного Причерноморья - Боспора, Херсонеса, Ольвии и Тиры. Что касается района Нижнего Побужья, то первые раскопки сельских поселений были предприняты здесь в конце 30-х гг. Затем они спорадически проводились

с конца, 40-х гг. по 60-е гг. (Л.М. Славин, Ф.М. Штительман, М.С. Синицын, А.В. Бураков и др.). Переломный период в исследовании ольвийской хоры наступил в начале прошлого десятилетия благодаря усовершенствованию традиционной методики раскопок и разведок, а также выработке новых методических принципов.

Прежде всего, следует сказать, что систематические раскопки в это время постоянно сочетались с планомерными разведками археологических памятников. Указанные разведки охватили не только береговую полосу, но и значительные участки прилегающего степного пространства. Особое значение в указанных разведочных работах получил метод изучения микрорельефа. Этот метод позволил выявить принципиально новые, ранее вообще неизвестные типы памятников в ольвийской округе. С другой стороны, благодаря ему появилась возможность еще до раскопок определять общую площадь памятника и его внутреннюю структуру, вплоть до расположения помещений в отдельных домах. В результате проведенных исследований удалось открыть массу новых памятников на территории ольвийской хоры, установить их хронологию, выявить их типологическую принадлежность и внутреннюю структуру, а также проследить динамику территориальных границ Ольвийского полиса на протяжении всей его истории.

Наконец, хотя бы в самом сжатом виде следует коснуться полевой и камеральной обработки вещественного материала. Как известно, культурный слой любого античного памятника содержит массу керамического материала, львиная доля которого представлена во фрагментированном виде. Однако справиться с десятками тысяч черепков сложно лишь на первый взгляд. Первичная обработка всего материала в поле производится путем классификации керамики по группам и подвергается статистической обработке. В камеральных условиях профилирующие части зарисовываются и фотографируются. Далее идет более дробный статистический учет по центрам производства, по хронологическим группам и т.д. В результате практически ни один предмет не остается вне поля зрения археолога и является полноценным источником информации об истории археологического памятника⁵.

1981 г.

⁵ Склавав список наукових праць В.В. Рубана та підготувавши архівні матеріали до друку – С.Б. Буйських.

С.Б. Буйських

ТРИ ПРИГОРЩИ ЗЕМЛІ НА МОГИЛУ АРХЕОЛОГА
(ПАМ'ЯТІ В.В. РУБАНА)

Резюме

Стаття присвячена пам'яті відомого вітчизняного вченого-антикознавця, невтомного дослідника античних старожитностей Північно-Західного Причорномор'я, в першу чергу, сільської округи Ольвії - Володимира Володимировича Рубана (1950-2010). В ній зроблено спробу в основних рисах подати значення того, що дослідник залишив нам у спадок, якими ідеями, досягненнями та відкриттями був позначений його непростий, багато в чому драматичний, але дуже яскравий творчий шлях у науці.

У Додатку до статі вперше подано повний список наукових праць В.В. Рубана та друкуються дві його раніше невідомі роботи.

С.Б. Буйских

ТРИ ГОРСТИ ЗЕМЛИ НА МОГИЛУ АРХЕОЛОГА
(ПАМ'ЯТІ В.В. РУБАНА)

Резюме

Статья посвящена памяти известного отечественного ученого-антиковеда, неутомимого исследователя античных древностей Северо-Западного Причерноморья, в первую очередь, сельской округи Ольвии - Владимира Владимировича Рубана (1950-2010). В ней делается попытка в основных чертах оценить значение того, что исследователь оставил нам в наследство, т.е. какими идеями, достижениями и открытиями был отмечен его непростой, во многом драматичный, но очень яркий творческий путь в науке.

В Приложении к статье впервые подается полный список научных работ В.В. Рубана и публикуются две его ранее неизвестные работы.

S.B. Buisikikh

THREE HANDFULS OF EARTH TO THE GRAVE OF AN ARCHAEOLOGIST
(FOR MEMORY OF V.V. RUBAN)

Summary

The article is devoted to memory of the famous national scientist – a scholar of antiquity, a tireless researcher of antiquities of the north-western Black Sea region, primarily of rural county of Olbia – Vladimir Vladimirovich Ruban (1950-2010). The article tries to see the significance of the researcher's legacy we have inherited in proper prospective, i.e. what ideas, achievements and discoveries marked his difficult, in many respects dramatic, but very bright creative career in science.

For the first time, a full list of V.V. Ruban's scientific papers is supplied in the appendix to the paper. Two formerly unknown works are also published there.

Фото 1. В.В. Рубан, 1978 р.

Фото 3. В.В. Рубан на розкопках поселення Чортувате-2, листопад 1979 р.

Фото 2. Розвідка у верхів'ях Березанського лиману, вересень 1976 р. Зліва направо: В.В. Рубан, К.К. Шилик, С.Б. Буйських, С.Д. Крижицький.